

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ШКІЛЬНОЇ НЕУСПІШНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Актуальність дослідження. Однією із найбільш гострих проблем сучасної школи, від якої чи не найбільш потерпає наше суспільство, продовжує залишатися проблема розвитку пізнавальної активності і запобігання неуспішності школярів. Доволі часто доводиться спостерігати, як учні ще не закінчивши початкову школу, майже повністю втрачають справжній інтерес до навчання. Однією з головних причин цього є відсутність в теоретико-методичному арсеналі вчителів необхідних знань і умінь адекватного стимулювання учіння школярів.

Розуміння того, що у шкільної неуспішності є якісь психологічні причини сформувалося відносно недавно. Люди, яким за сорок, згадуючи свої шкільні роки, можуть сказати що тоді, з психологічної точки зору, взагалі шкільна неуспішність не розглядалася. Вважалося, що невстигаючий школяр - це «поганий школяр», він можливо хуліган, ним не займаються, або в силу якихось обставин він випав з уваги педагогів і батьків. Ще кілька десятиліть тому психологічних характеристик, діагностик по відношенню до неуспішних дітей практично не було. Саме цей факт спонукав до виявлення причин шкільної неуспішності та дослідження засобів її подолання.

Подолання неуспішності – найважливіша задача сучасної школи. Вирішення цієї задачі в умовах загальноосвітньої школи можливе завдяки широкій пропаганді передового досвіду і впровадження результатів педагогічних досліджень в шкільну практику. Цей досвід висвітлений в цілому ряді наукових робіт як у нашій країні так і за кордоном [1; 2; 4]. Дослідження проблеми все більше пов'язують з широким кругом соціальних питань, намагаються використати відомості всіх наук про людину, індивід, особистість. Проблему неуспішності в навчанні школярів ґрунтовно досліджували відомі вчені Ю. Бабанський, В. Цетлін, М. Мурачковський. За їхніми даними, контингент учнів, які відчувають труднощі в навчанні, становить приблизно 12,5 % від усієї кількості учнів, що значною мірою ускладнює роботу вчителя. У психолого-педагогічній літературі вживаються два поняття, які характеризують це явище: неуспішність і відставання. В. Цетлін дає таке їх визначення. Неуспішність – невідповідність підготовки учнів вимогам змісту освіти, фіксована через певний період навчання (вивчення розділу в кінці чверті, півріччя). Відставання – невиконання вимог (або однієї з них) на одному з проміжних етапів того відрізка навчального процесу, який є тимчасовою межею для визначення успішності [7].

Неуспішність і відставання взаємопов'язані. Неуспішність – наслідок процесу відставання. Загалом причинами неуспішності можуть бути загальне та глибоке відставання з багатьох предметів і за тривалий час, часткове або постійне відставання з кількох складних предметів, епізодичне відставання з одного або кількох навчальних предметів, яке можна подолати.

До основних ознак, що визначають неуспішності учнів відносять такі:

1. Учень не може сказати, в чому труднощі задачі, намітити план її рішення, розв'язати задачу самостійно, вказати, що нового отримано в результаті її розв'язання. Учень не може відповісти на запитання за текстом, сказати, про що нове він із нього довідався. Ці ознаки можна виявити під час розв'язання задач, читання текстів і пояснення вчителя.

2. Учень не ставить запитань стосовно суті досліджуваного, не робить спроб знайти й не читає додаткових до підручника джерел. Ці ознаки виявляються під час вирішення завдань, сприймання текстів, у ті моменти, коли вчитель рекомендує літературу для читання.

3. Учень не активний і не уважний на уроці, коли йде пошук, потрібне напруження думки, подолання труднощів. Ці ознаки можна помітити під час розв'язання задач, сприймання пояснення вчителя, в ситуації вибору за бажанням завдання для самостійної роботи.

4. Учень не реагує емоційно (мімікою, жестами) на успіх і невдачі, не може оцінити свою роботу, не контролює себе.

5. Учень не в змозі пояснити мету виконуваної вправи, сказати, на яке вона правило, не виконує приписів правила, пропускає дії, плутає їхній порядок, не може перевірити отримані результати й хід роботи. Ці ознаки виявляються під час виконання вправ, а також під час виконання дій у більш складній діяльності.

6. Учень не може відтворити визначення понять, формул, доведень, не може, викладаючи систему понять, відійти від готового тексту; не розуміє тексту, побудованого на вивченій системі понять. Ці ознаки виявляються в процесі постановки учнем відповідних запитань [8].

У даному випадку йдеться не про ті ознаки, за якими можна робити висновки про учня, а ті, що сигналізують, на якого учня й на які його дії слід звернути увагу в ході навчання, щоб попередити вірогідну неуспішність.

Основні причини неуспішності учнів:

1. Наявність прогалин у фактичних знаннях і спеціальних для даного предмета вміннях, що не дають змоги охарактеризувати істотні елементи досліджуваних понять, законів, теорій, а також здійснити необхідні практичні дії.

2. Наявність прогалин у навичках навчально-пізнавальної діяльності, які знижують темп роботи настільки, що учень не може за відведений час оволодіти необхідним обсягом знань, умінь, навичок.

3. Недостатній рівень розвитку й вихованості особистісних якостей, що не дозволяють учневі виявляти самостійність, наполегливість, організованість та інші якості, необхідні для успішного навчання [9, с. 9 – 10].

Слід пам'ятати, що первинні причини, що призводять, зрештою, до неуспішності, можуть бути різними. Найбільш поширеною передумовою служить недостатня підготовленість дитини до школи, яка веде до утруднення від перших днів навчання. Приміром, недорозвинення дрібної моторики (вміння управляти тонких рухів пальців й пензлі руки) відразу викликає невдачі під час навчання письма. Несформованість довільної уваги призводить до труднощів у створенні всієї хірургічної роботи на уроці; дитина не запам'ятовує, «пропускає повз вух» завдання й вказівки вчителя [3].

На підставі вище викладеного, враховуючи причини неуспішності учнів, можна зробити висновки про основні способи її виявлення.

Цими способами є: – спостереження за реакцією учнів на труднощі в роботі, на успіхи й невдачі; – запитання вчителя і його вимоги сформулювати те чи інше положення; – навчальні самостійні роботи в класі. Під час проведення самостійних робіт учитель одержує матеріал для судження, як про результати діяльності, так і про хід її протікання. Він спостерігає за роботою учнів, слухає й відповідає на їхні запитання, іноді допомагає. Назвавши з самого початку оцінку невід'ємним атрибутом системи навчання, де їй відведено роль найдійовішого стимулу пізнавальної діяльності учнів, ми до кінця не з'ясували наслідків її впливу на розвиток особистості учня. Тобто чи можна вважати цей вплив однозначно негативним [6, с. 49 – 52].

Якщо так, то може ще раз, зваживши всі «за» і «проти», спробувати повністю відмовитися від послуг оцінки. Гуманістично орієнтовані педагоги, не відмовляючись від оцінок, надають їм значення елементу зворотного зв'язку, який сигналізує про конкретні досягнення (ступінь компетентності та майстерності) учня. Таке сприймання змісту оцінки матиме підсилюючий вплив на внутрішню мотивацію учіння. Авторитарна ж педагогіка та вчителі надають оцінці перш за все ролі контролюючого фактору, яка відповідно сприймається як заохочення чи покарання за успішне чи неуспішне навчання. Звичайно, що в такому випадку наслідки негативного впливу на внутрішню мотивацію будуть очевидні. Кожному вчителю варто подумати над тим, яку він має обрати стратегію і тактику навчання, на які мотиви учіння він буде спиратися: зовнішні чи внутрішні. Звичайно, навчання може здійснюватись (а інколи навіть і доволі успішно) й під впливом зовнішніх факторів. Проте його принциповий недолік полягає в тому, що як тільки заохочення чи покарання послаблюються, а зовнішній контроль зникає, припиняється і саме учіння, оскільки воно втрачає смисл засобу досягнення інших цілей.

Неуспішність школярів закономірно зв'язана з їхніми індивідуальними особливостями і з тими умовами, у яких протікає їхній розвиток. Найважливішими з цих умов є навчання і виховання дітей у школі.

Неуспішність і відставання взаємозалежні. Різноманітні відставання, якщо вони не переборені, розростаються, переплітаються один з одним, утворюють у кінцевому рахунку неуспішність.

Для відповіді на питання, чому можлива неуспішність, необхідно насамперед розібрати психологічні чинники неуспішності школяра. Було проведене психологічне дослідження в Баранівській гімназії міста Баранівка, з учнями 5-А класу. Методики, які були використані в дослідженні були спрямовані на виявлення причин шкільної неуспішності. Метою першої методики було встановлення рівня розвитку вольових якостей учнів, адже відомо що між рівнем розвитку вольових якостей і рівнем навчальних досягнень учня існує взаємозв'язок, який проявляється в тому, що низький рівень розвитку вольових якостей зумовлює неуспішність. Методика «Ставлення до школи і до себе» спрямована на виявлення ставлення учнів до навчання в школі та факторів, що його визначають. Очевидно, що позитивне ставлення до навчальної діяльності може набути позитивного або негативного характеру, певної стійкості, вибірковості та активності, певної усвідомленості та цілеспрямованості, а також зумовлюватись різними мотивами. Проте, негативне ставлення до навчання породжує явище неуспішності в учнів, вони втрачають інтерес до навчання, змінюється ставлення до себе. Були також використані методики «Спрямованість на оцінку» та «Спрямованість на знання». Дані методики були спрямовані на те, щоб встановити що спонукає учнів вчитися, а й з'ясувати, які мотиви є для них реально діючими.

Висновки. Дослідивши психологічні чинники неуспішності, можна зробити такі висновки:

Виховання волі — важлива умова не лише для формування особистості, але і для успішного навчання.

Для подолання неуспішності, батьки мають допомогти дитині правильно усвідомити мотиви навчання та засвоїти основні глибинні цінності.

Вирішальним у запобіганні й подоланні неуспішності учнів є належна підготовка вчителя до такого виду діяльності. Для цього він зобов'язаний: усвідомити значущість цієї проблеми; уміти встановити причини неуспішності в кожному конкретному випадку; володіти методикою навчання таких учнів; підходити до них з «оптимістичною гіпотезою»; виявляти терплячість, доброзичливість.

Список використаних джерел

1. Агапова І. Подолати неуспішність / І. Агапова // Завуч – 2003 – березень (№7) – С. 4– 2.

2. Божович Л., Благонадежина Л. Вивчення мотивації дітей і підлітків. / Л. Божович. – М.: Педагогіка, 1972
3. Виготський Л. Зібрання творів Т. 3. / Л. Виготський. – М.: Просвітництво, 1983
4. Гончарук П. Психологія навчання. / П. Гончарук. – К., 1985.
5. Горбунова О. Попередження невстигання учнів (методичні поради вчителям щодо роботи з дітьми, які погано встигають) / О. Горбунова // Завуч. – 2001. – листопад (№ 32–33) – С. 49 – 52.
6. Ильясов И. Структура процесса учения. / И. Ильясов. – М., 1986, т. 2.
7. Занюк С. Психологія мотивації та емоцій. / С. Занюк. – Луцьк, 1997.
8. Зимняя И. Педагогическая психология. / И. Зимняя. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997.
9. Немов Р. Психологія кн. 3. / Р. Немов. – М.: ВЛАДОСИМПЭ ім. О. Грибоєдова, 2002.